

Конструиране на националната фигура: визуални и наративни подходи към Възраждането

Constructing the National Figure: Visual and Narrative Approaches to the Revival

Андриана Спасова

Институт за литература при Българската академия на науките

Резюме: Целта на статията е да изследва как в телевизионната поредица „Възраждането на Третата българска държава“, част от предаването „Олтарите на България“, се изграждат образите на възрожденските герои (Паисий Хилендарски, Неофит Рилски, Петър Берон, Георги Раковски, Райна Княгиня, Захари Зографски и др.) като емблеми на националната идентичност. Визуалният и наративен подход на предаването съчетава патетични метафори и традиционни наративи с опити за критична интерпретация на Българското възраждане. Анализът показва как тези образи са представени нееднозначно спрямо различните рецептивни очаквания между утвърдените исторически клишета и необходимостта за по-съвременен, научен прочит. Така, от една страна, се запазва класическата патриотична-възпитателна реторика, а от друга, се предлагат нови релативистични критически прочити, с които се постига по-усложнено преосмисляне на героичните фигури и събития.

Ключови думи: национална идентичност, български възрожденски герои, медийната репрезентация, критически прочити, наративни подходи

Keywords: national identity, Bulgarian Revival heroes, media representation, critical interpretations, Narrative approaches

„Филмът като че ли – на ниво образ – поражда събитийното, от една страна; но от друга, той се явява като манипулация във всички смисли на думата.“
(Fero 1997: 202)

Обект на настоящата статия е предаването по Българска национална телевизия „Олтарите на България“ и новата документална филмова поредица „Възраждането на Третата българска държава“ на режисьора Васил Жечев. В рамките на изложението накратко ще бъде поставен въпросът: до каква степен националното историческо предаване се опитва да предложи един по-критичен прочит с цел преосмисляне на възрожденската епоха и вглеждане в нюансите ѝ и до

Dr Andriana Spassova is an Assistant Professor at the Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences.
E-mail: Andriana.spassova@gmail.com

**“ВЪЗРАЖДАНЕТО НА ТРЕТАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА” ПО БНТ
РЕЖИСЬОРЪТ ВАСИЛ ЖЕЧЕВ В ОБРАЗА НА Д-Р ПЕТЪР БЕРОН
НАУЧНИЯТ РАЗКАЗ: Н. АРЕТОВ, П. БЕРОН И И. СТОЯНОВА**

каква степен успява или не да се откъсне от патетиката, клишето и дидактиката.

През обектива на съвременната кинематография продължава да бъде проблематично осмислянето на възрожденското време и неговите национални герои (поети, революционери, учители, свещеници, историци, просветители). Добре познатите ни български имена като Паисий Хилендарски, Неофит Рилски, д-р Петър Берон, Георги С. Раковски, Райна Княгиня, Захарий Зографски са имена емблеми, служещи за репродуциране на националната ни идентичност. Медийният образ на тези имена се изгражда в някаква степен, преодолявайки или преповтаряйки словесния им образ, добре познат ни от литературната история и историографията. Самоидентифицирането със знакови възрожденски личности и събития минава през въвлечането им към модуса на клишето и символния капитал на българското.

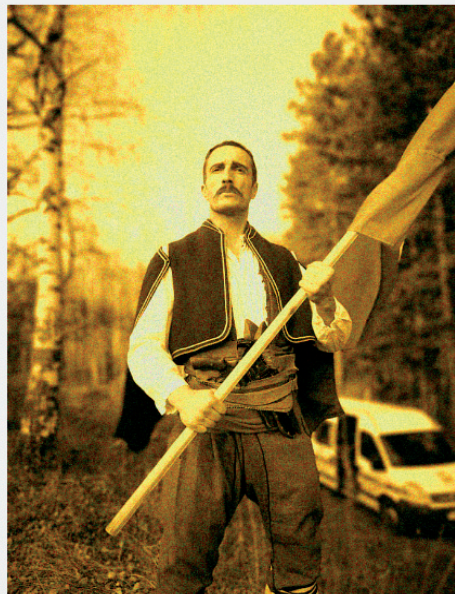
Въздействието и функциите на националните образи от екрана са различни и

неизбежно са поставени пред различни предизвикателства (от финансово, институционално, маркетинг, таргет и друго тип ниво), зад справянето на които понякога се крият известни компромиси. През историографския и изобщо научния поглед кинематографията остава визуална атракция, която обещава бързо въздействие, но и буди страх от масова опростеност. Заинтригуващо е определението на френския писател Жорж Дюамел за кинематографа: „Машина за затъпяване или разпасване, начин, по който прекарват времето си неграмотните, тези жалки твари, измамани от труда си“.¹

Медийният образ на лесно разпознаваемите български имена е поставен в хлъзгавата ниша, която крие известен риск кратките филмови репрезентации да останат на едно по-скоро информационно-просветителско ниво. И съответно ефирното време да не бъде достатъчно за предлагане на нов неконвенционален прочит. От една страна, документалният кинообраз се лакатуши

¹ По Fero 1997: 201.

**К. ТОПАЛОВ, Р. СПАСОВ И К. НУШЕВ ЗА Г. С. РАКОВСКИ
Г. ГУНЧЕВ В РОЛЯТА НА Г. С. РАКОВСКИ**

между стереотипните изкушения към повторяне на идеологически концепции и удовлетворяване на очакванията на масовия кинозрител. А от друга страна, визуалната интерпретация не подценява потребността от научно дистанциране и се старее да се придържа към академичния дискурс. Тази амбивалентност между факт и ефект е формулирана най-ясно от филмовия историк Марк Феро: „Всъщност какво е филмът, ако не събитие, анекдот, нещо фантастично, цензурирани информации, новина, която равнопоставя модата за тази зима със загиналите това лято; какво може да направи с това новата история?“²

„Възраждането на Третата българска държава“ изгражда един синкретичен образ на възрожденската култура, прибегвайки до различни ракурси на кинематографията – кратки и ясни патриотични послания, маркирани изследователски интерпретации, класически исторически възстановки и актуална (постмодерна) перспектива. Целта на предаването е да освети през тези модуси онези възрожденски имена, с които се открояват механизмите, по които се конструира българската памет и които рефлектират днес върху колективното въображение.

Още в телевизионната шапка на пилотния първи епизод „Рибният буквар“ Васил Жечев като режисьор, сценарист и репортер загатва за предстоящите 15-минутни филмчета, излъчвани един път месечно, като се изброяват личностите и събитията по медийния проект: „Рибният буквар“ от д-р Петър Берон, „История Славянобългарска“ на Паисий Хилендарски, „Болгарска граматика“ на Неофит Рилски, Софийската книжовна школа и делото на Матей Граматик и Поп Пейо, образователната дейност на св. Пимен Зографски. Тук въпреки е изпуснато името на Георги С. Раковски (но не и негово изображение), който е обект на третия епизод. Но затова пък са изброени вероятно бъдещите предавания, изваждащи на преден план революционната тематика: Априлското и Старозагорското въстание, Гюргевския революционен комитет, Чипровското въстание. Документалните късометражни епизоди се придържат, но не винаги следват историческата хронология – визуалният разказ за „История славянобългарская“ е след „Рибният буквар“.

Това отвежда до идеята за известно откъсване от традиционното мислене за Възраждането и неговите начала; за медий-

² Fero 1997: 202.

Паисий Хилендарски

ното преакцентиране на модерното светско образование и следването на световните (европейски и антични) литературни образци за сметка на разпознаваемата Паисиева книга в духа на националната романтическа историография. По-отличителното тук е, че Паисий Хилендарски не е нито пропуснат, нито премълчан от официалната национална медия. А напротив, той продължава да бъде все така същински идентификационен спомен за широката публика и все така морализаторски императив да не забравяме своя народ и език. Друг е въпросът, че екранизацията на „История славянобългарская“ и нейния автор, особено в съвременните им реконструкции на актьорска игра и избрани цитати от диктора, остават в полето на традиционния национално-патриотичен прочит. Инна Пелева обяснява парадоксалното непознаване на същинската част от Паисиевата история за сметка на обграждащите я начални текстове: „Някак призивите, авторепрезентациите, поуките, публицистиката на атонеца се оказват податливи на вкарване в концептуализиращ ги модел, докато „ис-

тинският“ разказ, „историографското“ като че ли няма глас, онемяло, то не успява да излъчи значения“.³

Още в самото начало на предаването за първия български учебник със светска тематика дикторският глас обобщава концепцията на документалната поредица:

И всички те като свещички, запалени от народните будители в олтарите на България, малко по-малко, година след година, в трудните дни на духовна нищета и културна асимилация, са възродили от пепелта националната ни идентичност. [...] От дистанцията на времето, прехвърляйки в главата си всички факти, човек със задоволство усеща отново тръпките на позагубената ни патриотична гордост, установявайки, че духът е бил готов, че свободата е дошла заслужено, че стъпка по стъпка картината на нашето Освобождение се е подреждала, че е платено с много кръв и сълзи и от нас самите; че възраждането ни е било предначертано от тях, от тези, които са запалили огъня в Заглавие ОЛТАРИТЕ НА БЪЛГАРИЯ.

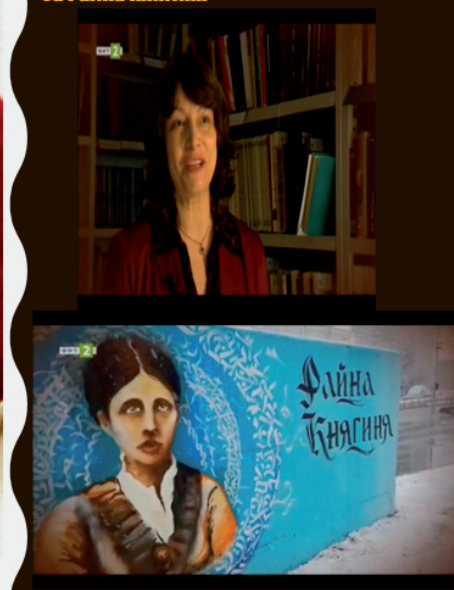
Фрагментът е показателен за застъпването на двете наративни линии. Класичес-

³ Peleva 1999: 7.

Сияна Ламбова в кадър от епизода за Райна Княгиня

П. Митов, Н. Александрова и П. Павлов за Райна Княгиня

кият или още христоматийно-патриотичният прочит, наложен още от епохата на Възраждането и политически употребим, залага на метафоричния език, есеистичното и контрастно говорене за мрака и светлината, паметта и безпаметството, знанието и невежеството. Както тук, така и в останалите предавания може да бъде установена една романтическа рефлексия без „дистантни прочити“ и „гореща“ опция“, а с множеството „метафорични („възраждане“, „свестяване“, „пробуждане“) или суперлативни конструкции (най-българското“, „най-героичното“, „най-доблестното време“.⁴ Това са клишета, останали още от следосвобожденската и социалистическа реторика на положителния герой, като например: запалени свещички, народни будители, тръпките на позагубената патриотична гордост, възродили от пепелта, дошла заслужена свобода, път към истината и др.

В този екранен разказ обаче изпъкват отделни, на места откъснати, на места уместни и все пак странно вплетени с останалия дискурс, съвременни научни тези за културната асимилация, националната ни идентичност, колективната национална памет, глобализма и др. Продължава да бъде научно изкушение какви истории киното избира да ни разкаже от възрожденското

време и кои произведения влизат пред обектива на Българска национална телевизия. И през кинематографския и медиен прочит Възраждането остава в съзнанието ни като сакрално и героично време и пространство. В тях най-отчетливо се вижда процеса на изковаване на същинските конструкти на българщината като език, род, родина, минало, писменост. Към подобни размисли ни отвежда и изборът на заглавие на предаването „Олтарите на България“.

Любопитен факт е, че в първото предаване пресъздаването на възрожденския образ на д-р Петър Берон е от самия режисьор Васил Жечев, а в следващите епизоди са привлечени както професионални актьори: Йордан Банков в ролята на Захари Зограф, Сияна Ламбова в ролята на Райна Княгиня, Горан Гунчев (имащ значителен опит в историческите филми) в ролята на Георги Ракowski, Венко Димитров в ролята на Паисий Хилендарски, така и аматьори, главно църковни служители, журналисти и деца: отец Радослав Ваклин и сина му Теодор визуализира образа на Неофит Рилски, отец Методи Корчев на поп Георги Футеков (бащата на Райна Княгиня), Калина Станева на тайната любима на Захари Зограф и синът ѝ Боян в ролята на младия художник. Важен аспект от телевизионното реконструиране на въз-

⁴ Aleksieva 2021: 360.

Захари Зограф

рожденската епоха са именно фото- и видео документираните възстановки, показващи на зрителя по-скоро една стереотипен и недотам осъвременен визуален прочит. Ще дам един пример – фотографите на Кирил Станоев в епизода за Захари Зограф са клиширани, те имат образователна функция, демонстративно показват вглъбения художник с писец и плоча на маса, отрупана с различни съдове от възрожденския бит, използвана е ретро лента, затъмнени цветове. Илюстрираната атмосфера отвежда директно към едно преповтаряно от самата епоха самоопределяне и самоидентифициране, с просвещенските и морализаторски насоки за мрачните векове, народните будители и паметните места – олтарите на България. Ако надникнем в творческата фотолента на К. Станоев, ще видим един съвсем друг почерк – модерен, оригинален, провокативен, напълно отговарящ на постмодерната игра с класически образци. Става дума за фотографиите му „Мъж в оранжево“, „Жена в жълто“, „Жена с обикновени вафли“, „Мъж с топка“ и др., които влизат в диалог с класическата живопис и като концепция и тематика, и като заглавия, и като визуално презентирание.

Докато (фото)картините в предаването държат твърде много на някогашните класически интерпретации и в опита си да се

доближат до духа на възрожденската епоха, но с новите технологически средства, сякаш забравят за настоящия рецептивен хоризонт. В него все повече има загуба на интерес към високите и доминиращи наративи, към учебникарския урок за църковния въпрос и националноосвободително движение и все повече се търсят маргиналните и съпътстващи истории, темата за баналността и всекидневието. Може ли да мислим, че в медийната репрезентация на Българското възраждане има определено подценяване на публиката, или по-скоро тук става дума за съобразяване с наложени телевизионни модели и за правене на компромиси. Предаването, макар да не спада към жанра на документалните филми, се вписва в общоустановената тенденция на българската, а и не само, филмова индустрия. Подобно мислене „е особено характерно за киното като индустрия, която често разчита на външно финансиране, а след това и на външно признание, и в някаква степен се съобразява с него“.⁵

В края на всеки един епизод от „Възраждането на Третата българска държава“ задължително присъства актуалният елемент – обвързаността на миналото с настоящето е концептуално режисьорско решение. То

⁵ Aretov 2010: 6.

внимава да не изпусне от фокуса погледа на зрителя дори когато е за сметка на същинския разказ. Нека погледнем как завършва епизода за Захари Зограф:

И днес в края на този път, поставен от първият ни съвременен артист Захари Зограф, стои художникът на Новото време, постмодерният творец, който е свалил Бог от олтара на своето изкуство и е възкачил себе в центъра на пантеона на артистичната си претенция за духовност. В нея той извайва иконичния си образ в обществото през целия наличен медиен апарат, за да добие статута на полубожество! Надчовешко! Демуирг на изящната визуалност, който със своето его стои високо над хората. Пътят на смиреността е отдавна забравен и добрите намерения, които са го обличали в златна позлата са избледнели с времето.

Сякаш тези намигвания към днешния ден са кинематографски ход за *отблокира* масовата незаинтересованост към българската литература и история и с езика на редуцираните значения и динамичната цветна картина да аргументира своя разказ. Или с други думи, наистина ли днес създателите на исторически и документални филми, та дори и на хуманитаристите по дадени проекти, стои въпросът да оправдаят своите занимания през широката фуния на т. нар. постмодерен читател/зрител?

По-безпристрастното и аналитично изложение за заниманията на възрожденците в контекста на балканските културно-политически процеси може да *сглобим* от разказа на поканените в предаването филолози, литературни историци, богослови, кирилометодивисти, музейни експерти и др. Изключително малко обаче е ефирното време, отделено на научните гледните точки за възрожденските имена. – на Николай Аретов, Петър Берон и Ива Стоянова за Петър Берон; на Маргарет Димитрова, Николай Чернокожев, Павел Павлов за Паисий Хилендарски; на Кирил Топалов, Радослав Спасов и Костадин Нушев за Г. Раковски; на Вера Бонева, Андриана Спасова и Костадин Нушев за Неофит Рилски; на Пламен Митев, Надежда Александрова и Павел Павлов за

Райна Княгиня; на Надя Манолова, Владимир Димитров и Георги Тодоров за Захари Зограф. Прави впечатление, че богословският ракурс е представен в различните предавания с мнения на повтарящи се лица, както и че литературно-историческият анализ е изграден не само от утвърдени в академичното поле имена.

Безспорно изказаните мнения и застъпените тези постигат добър познавателен ефект върху средния масов зрител, без претенция за изместване на срасналата патристично-националистична визия, медийно котирана и безпроблемно разпространявана. Именно интерпретативният и научно проверен разказ внася донякъде корекция в потока от информационен шум във визуалния свят. В тази посока може да добавим още един поглед към повдигнатата от Огнян Ковачев тема за променения дисбаланс между писмената и визуалната култура и поставените въпроси – „доколко настоящата визуална експанзия е гибелна за литературата“, какво ни подсказва „(пост)модерната диспропорция между излишък от образи и недостига на репрезентации, или кой и какво насочва и насрочва нашия поглед“.⁶

Предавания като „Възраждането на Втората българската държава“ през XXI век имат своята скромна принос за представата за възрожденската литература, култура и политика именно в контекста на пренасищане от псевдопознание и манипулативни рекламни потоци. Операторското монтиране и непрекъснатите изрязвания на думите, на т. нар. академичен дискурс много напомня на моментни кадри, фотоснимки, като премигване на окото, 25-я кадър за разбиране не клишето, за формиране на основни познание, за провокиране на по-различен тип размисли, изваждане от смляната и инструментално поднесена визуална картина на Възраждането. В останалото време тези кадри потъват или тъкмо обратното, се открояват в „медийно произведените и контролирани репрезентации на света днес“, които „предлагат парадоксален излишък на симулирана реалност като резултат от не-

⁶ Kovachev 2005: 243.

достига на репрезентации, излишък, който отслабва способността за интерпретиране и разбиране”.⁷ Именно филмовата екранизация на възстановките, понякога дикторските коментари, умишлените дълги и тържествени паузи са това междинно поле между потребностите на публиката и задържането на нейното внимание и интерес към осмисляне на автори, литературни творби, културно-исторически процеси. „На пръв поглед образът преодолява по-бързо и лесно възприемателските не(до)разбирания”.⁸

Известната критичност не е по посока на самото предаване, понеже цялостната държавна политика в България и криворазбраното следване на глобализацията буквално *изрязва* минутите за култура, история, литература. Както подчертава киноведката Д. Йорданова, въпреки усилията за по-гъвкаво прекрояване на европейската културна карта, Балканите продължават да бъдат възприемани като периферна, „не докрай европейска” зона – позиция, която системно маргинализира регионалните културни практики.⁹ Не само в българското продуцирано кино (по аналогия с балканското такова) и по официалните медии – Българска национална телевизия и Българско национално радио, но и по частните и неофициални, но не по-малко популярни медии – телевизия, радио и интернет страници, рубриките и предаванията за култура и наука са редуцирани, напълно премахнати или сведени до минимум, за да може и това *перо* да бъде хем застъпено от държавните политики, хем да продължава линията на дефицит от смисли и оттам *притъпените* сетива за разбиране. Да вземем за пример националното предаване „Денят започва с култура” от 2010, което освен прекъсването (2018) и различните видеоизменения, се излъчва днес със съкратен сценарий и под името „Култура.БГ”. Абревиатурата говори за семпло съдържание, в което „думите и надписите редуцират своите езикови функции, приспособявайки се към семиотичния статут и роля на образа в новата визуална среда”.¹⁰

Говорейки за редуцирания медиен разказ и адаптираните спрямо съвременния зрител смисли, поднесени в удобна и интересна форма, не бива да се пропусне още една линия – успоредяването на визуалните възрожденски картини между различните екранизации: документалния телевизионен формат и игралния филмов формат. Предаването „Възраждането на Втората българска държава” все пак съществено се диференцира от пълната липса на критическа рефлексия при комерсиалните игрални филми, в които на преден план изпъква мейстрийм-ският устрем и усвояването на моделите от популярните жанрови форми на американското кино. Такъв съвсем актуален пример, излъчван тези дни на големия екран, е нашумелият български филм „Ботев” (2022) на Максим Генчев, режисьорът на игралния филм „Дякон Левски” (2015). И двата филма избират да екранизират героични сюжети и образи на революционери, на разпознаваеми емблеми. Субсидираните филми са наситени от повтарящи се клишетата на персонажите и темите, взети наготово от конвенциите на заливащите българския пазар холивудски суперпродукции. Това са задължителните елементи на динамичния и прочувствен разказ, недвусмисленото педагогическо послание с хепиенд за славното време на битки и въстания в унисон с тенденцията за наситени екшън сцени и музикални ефекти.

И днес продължава да се мисли политически Възраждането и да се употребява за целите на държавните политики. Към каквато и научна дистанция да има от определени националистически и популистски разбирания, трудно може да си представим един разказ за българската общественост и култура, без да опрем до идеологическите му наслаждения. Особено във визуалния киноразказ блендата е много чувствителна и пристрастна към припомнянето и въобразяването на върхови моменти и образцови личности. Патриотичната привързаност

⁷ Kovachev 2005: 242.

⁸ Kovachev 2005: 251.

⁹ Iordanova 2006: 11.

¹⁰ Kovachev 2005: 251.

и националното самочувствие неизбежно са очакван ефект върху нагласите на зрителя. Говоренето за възрожденските паметни фигури чрез езика на телевизионното документално кино се вписва безпроблемно към *големия* национален разказ. Разбира се, той е „дълбоко пристрастен“, използва „твърди контури, стъстени черно-бели краски, силни и емоционално наситени твърдения“.¹¹

И накрая, завръщайки се към начално поставения въпрос за хлъзгавата граница между следването на двата рефlekса – академичния и патриотичния, можем да обобщим, че поредицата „Възраждането на Третата българска държава“ не изключва нито един от двата подхода, а напротив лавира между тях къде успешно, къде не толкова.

В известна степен днес документалните късометражни филми предлагат един пристрастен и патриотичен разказ и се събразяват с масовата публика и алгоритъма на конвенционалното кино. Но не бива да се пренебрегва идеята, че националната телевизия предоставя ефирно време, в което освен класическо-христоматийният поглед, се излъчва един по-критичен и академичен поглед на възрожденската култура. Именно поставените от хуманитарната общност научни гледни точки разколебават стереотипните представи и допринасят за една различна и по-малко известна визуализация на Българското възрождане и неговите текстове.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Aleksieva 2021: Aleksieva, Anna. Да преживеем Възраждането: исторически възстановки на националния метаразказ. [Da prezhiveem Vazrazhdaneto: istoricheski vazstanovki na natsionalniya metarazkaz]. – *Balgarska etnologiya*, № 3, 360-377.

Aretov 2010: Aretov, Nikolay. Някъде между Аркадия и замъка на Дракула. [Nyakade mezhdu Arkadiya i zamaka na Drakula]. – *Literaturen vestnik*, № 34, 6.

Daskalov 2002: Daskalov, Rumen. Как се мисли Българското Възраждане (историографско проучване). [Kak se misli Balgarskoto Vazrazhdane (istoriografsko prouchvane)]. Sofia.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Списък на епизоди от поредицата „Възраждането на Третата българска държава“

1. Възраждането на Третата българска държава: „Рибният буквар“ – <https://bnt.bg/news/vazrazhdaneto-na-tretata-balgarska-darzhava-ribniyat-bukvar-299108news.html>, 17.10.2021 [10.07.2025].

2. Възраждането на Третата българска държава: „История славянобългарска“ – <https://bnt.bg/news/vazrazhdaneto-na-tretata-balgarska-darzhava-istoriya-slavyanobalgarska-300119news.html>, 21.11.2021 [10.07.2025].

3. Възраждането на Третата българска държава: „Горски пътник“ – <https://bnt.bg/news/vazrazhdane-na-tretata-balgarska-darzhava-gorski-patnik-301565news.html>, 19.12.2021 [10.07.2025].

4. Възраждането на Третата българска държава: „Българска граматика“ – <https://bnt.bg/news/vazrazhdane-na-tretata-balgarska-darzhava-bolgarska-gramatika-303167news.html>

5. Възраждането на Третата българска държава: Райна Княпина – „Автобиография“ – <https://bnt.bg/news/vazrazhdane-na-tretata-balgarska-darzhava-raina-knyaginya-avtobiografiya-304318news.html>, 20.03.2022 [10.07.2025].

6. Възраждането на Третата българска държава: Захарий Зограф – <https://bnt.bg/news/oltarite-na-balgariya-24102021-299579news.html>, 1.05.2022 [10.07.2025].

Kovachev 2005: Kovachev, Ognian. Литература и идентичност: преображения на другостта. [Literatura i identichnost: preobrazheniya na drugostta]. Sofia.

Peleva 1999: Peleva, Inna. Възраждания: Българистични студии. [Vazrazhdaniya: Balgaristichni studii]. Sofia.

Fero 1997: Fero, Mark. Филмът: контраанализ на обществото? [Filmat: kontraanaliz na obshtestvoto?]. In: Duhat na 'Anali': Antologiya. Sast. L. Deyanova. Sofia, 199-217.

Iordanova and Makaveiev 2006: The Cinema of the Balkans. (Eds.) Iordanova, Dina and Makaveiev, Dusan. London, New York.

¹¹ Daskalov 2002: 358.

Constructing the National Figure: Visual and Narrative Approaches to the Revival

Andriana Spassova

The article aims to examine how the television series *The Revival of the Third Bulgarian State*, part of the program *The Altars of Bulgaria*, constructs the images of Bulgarian National Revival heroes (Paisii of Hilendar, Neofit Rilski, Petar Beron, Georgi Rakovski, Rayna Knyaginya, Zahari Zografski and others) as emblems of national identity. The visual and narrative approach of the program combines pathos-laden metaphors and traditional narratives with attempts at a critical interpretation of the Bulgarian Revival. The analysis shows how these images are presented ambivalently, navigating between established historical clichés and the need for a more contemporary, scholarly reading. Thus, on the one hand, the classical patriotic and educational rhetoric is preserved, while on the other, new relativist and critical interpretations are introduced, enabling a more complex rethinking of the heroic figures and events.

